

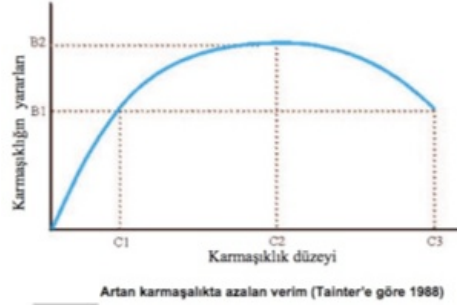
Sorunlar, nedenler ve sonuçlar..

“Bütün”ler ile o bütünleri oluşturan “parça”lar arasındaki ilişkiler muhtemelen ilk insanın dikkatini çekmiş olabilirse de, bu ilişkiler ilk defa 1940’lı yıllarda *Sistem Düşüncesi* adıyla incelenmiş, ikinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz savunma bakanlığı uzmanlarınca *Harekât (yöneylem) Araştırması* adı altında, A.B.D. ile müttefikleri arasındaki askeri nakliyatı güvenlik altına alabilecek optimum koruma gemisi sayılarının belirlenmesinde kullanılmış; sonraları giderek hemen her alanda uygulanır olmuştur.

Sistem Düşüncesi’nin temel amacı, “sistem” adı verilen bütün’ün, parçaları ve çevresine –ki bunlara sistemin “girdi”leri deniliyor- karşı davranışlarını anlayıp, girdilerdeki olası değişiklikler halinde sistemin davranışlarını tahmin edebilmektir. Buna bilimsel falcılık da denilebilir ☺.

Bu ansiklopedik bilginin ışığında, toplumumuzun çeşitli (*ekonomik, sosyal, kültürel* vd) sorunlarından oluşan sistem’in davranışlarını (*onu oluşturan girdilerle etkileşimlerini*) anlamaya çalışmak, anlamlı bir çaba olarak görünüyor. Bu yapı(a)madığı takdirde, herhangi bir sorun’un çözümü aranırken, o sorun’un nasıl bir sistem bütününün çıktılarında birisi olduğu göz ardı edilip, sadece o soruna yoğunlaşılabilir. Bu ise ancak semptomları ortadan kaldıracı çözümlere götürürken, sorunu üreten sistemin daha da karmaşık sorunlar üretmesine yol açabilir.

Çökmüş devletler üzerinde yapılan araştırmalar¹, devletlerin kaçınılmaz olarak karşılaştıkları sorunları çözerken genelde sistemler yerine sorunları dikkate aldıkları, bunun ise mevcut karmaşıklığı (*complexity*) artırdığını ve nihayet, karmaşıklığın vardığı bir zirve noktasından sonra artık karmaşıklığın yönetilemeyip sistemlerin parçalandığını gösteriyor. (büyütmek için <http://bit.ly/1f06an0>)

Buna göre, sorun çözme sürecinin ilk ve zorunlu adımı olan “sorunu anlamak” aşamasında:

1. soruna yol açan “nedenler”i,
2. o nedenlerin yol açtığı “sonuçlar”ı,
3. o sonuçların geri-bildirimler (*feed-back*) yoluyla tekrar ilk nedenleri güçlendirdiğini ya da zayıflattığını,
4. ve ayrıca; sistemin bir bütün olarak güçlülüğü veya zayıflığının, bağımsız bir çıktı olarak nasıl geri dönüp sisteme bağımsız bir girdi olarak girip sistemin tamamını etkilediğini

anlamak gerekiyor. Bir sistem–özellikle de (3) ve (4) maddeleri- ancak böyle anlaşılabilirdiği takdirde geliştirilebilecek çözümlerin işe yarar olabileceği ve yine de çözümlerin, toplam sistem karmaşıklığını artırmasının kuvvetle olası olduğu söylenebilir.

Bu yaklaşımda kavranması güç olabilecek nokta, sıralanan bu 4 adımdan sonuncusudur. Sistemin bir bütün olarak güçlülüğü veya zafiyeti nasıl olup da geri-bildirim yoluyla tekrar bir bağımsız girdi olabiliyor?

Sistemin çıktı veya çıktıları zaten geri dönüp, girdi veya girdilerini güçlendirici veya zayıflatıcı etkilerde bulunurken, bunlardan bağımsız bir şekilde sistemin bütününün performansı da geri dönüp bağımsız bir girdi nasıl olabiliyor?

¹ Bu konuda yapılmış çok sayıda araştırma içinden şunların gözden geçirilmesi önerilir:

(1) Diamond, J., *Collapse: How Societies Choose To Fail or Succeeded*, 2011

(2) Tainter, A.J., *The Collapse of Complex Societies*, 2013

(3) <http://bit.ly/1mM3p3f>

(4) <http://bit.ly/1fQne4h>

Fiziki parametrelerle tanımlanabilecek sistemlerde bu olamaz. Çünkü sistem performansı olarak adlandırılan güçlülük ya da zafiyet, somut anlamı olan fiziki bir çıktı değildir. Sistemin performansı zaten çıktılarıyla belirlenmekte olup, onlardan ayrı bir çıktı söz konusu değildir.

Ama, girdilerinin çoğu soyut olan toplumsal sistemlerde durum farklıdır. Çünkü işin içine bir de “algı” girmekte ve en az fiziki girdiler kadar (belki bazı durumlarda daha da fazla) etkin olabilmektedir. Burada sözü edilen algı, hem toplum içinde (*iç algı*) hem de diğer toplumlar bağlamındaki algılardır (*dış algı*).

Algı bağlamında işaret edilmesi gereken bir nokta da, iç ya da dış algıları istenilen yönde manipüle edebilmek için üretilebilecek göstermelik girdilerin –herhangi bir şekilde farkına varıldığında- ilelebet tam aksi sonuçlar yaratabilmesi olasılığıdır.

Toplumsal sistemlerdeki algı girdisine bir örnek vermek gerekirse, <http://bit.ly/1i6guTd> adresindeki geçit töreni verilebilir. Törenin gerçek ya da digital kurgu olup olmadığı, kalabalık ve birer robot disiplini içindeki birliklerin teknoloji yardımıyla çoğaltılıp

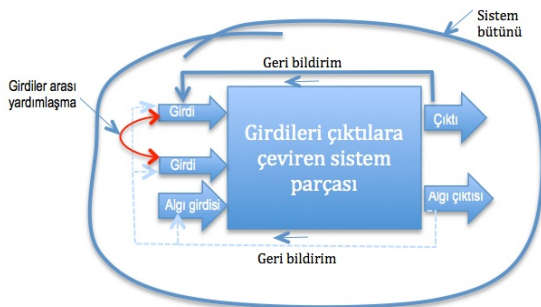
çoğaltılmadığı vs belli değildir. Ayrıca, bu film parçasının doğruluğunu test etme imkanı da yok denecek kadar azdır. Hattâ, görseldeki ordu gerçekte, çok küçük, çok güçsüz, disiplinsiz filan da olabilir. (büyütmek için <http://bit.ly/1cyEblZ>)

Ama, hepsi bir yana, milyonlarca kişi tarafından uzun süreler izlenecek ve giderek daha da fazla kişiye erişecek olan görselin, tamamen *sanal* ve de *yalan* olmasına rağmen izleyenlerde nasıl bir güçlülük algısı

yaratacağı bellidir.

Toplumsal sistemlerde algı ögesinin işe dahil olmasının yanısıra ikinci bir farklılık daha vardır; bu da “*girdiler arası yardımlaşma*” denilebilecek bir olgudur.

Fiziki sistemlerde –örneğin bir otomobil ve sürücüden ibaret bir sistemde-, girdilerden birisi sürücü, diğerleri tahrik donanımı, yakıt donanımı, elektrik donanımı vbg girdilerse, örneğin elektrik donanımının herhangi bir nedenle yetersiz performans göstermesi halinde diğer girdilerin ona bir yardımı olamaz. Sistemin iyi işlemesi, her bir girdinin eksiksiz işlemesine bağlıdır.

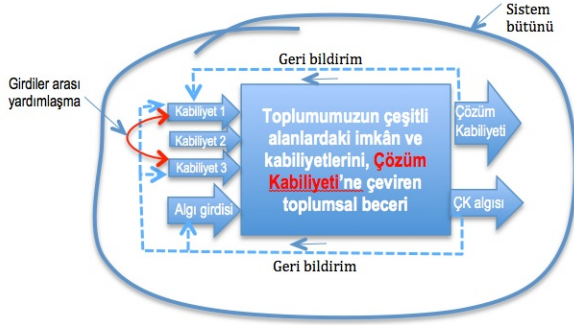
denilmektedir)

Toplumsal sistemlerde ise durum farklıdır. Örnek olarak, bir toplumun sorun çözme sistemini oluşturan öğelerden birisi olan *diplomasi alt sistemi* bir nedenle yetersiz performans göstermeye başladığında, devreye başka alt sistemlerden gelebilecek yardımlar girer. (büyütmek için <http://bit.ly/1g6MXle>)

Askeri güç veya *ticaret* sadece iki örnektir. (Bu nedenle askeri güce *silahlı diplomasi* de

Buraya kadarki açıklamaların bir amacı, *Sorun Çözme Kabiliyeti* (veya kısaca *Çözüm Kabiliyeti*) kavramının daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmaktır. Böylece, toplumumuzun “*muasır medeniyet düzeyi*”ne erişmekte geri kalış olgusu analiz edilirken *Çözüm Kabiliyeti* kavramının ne denli önemli olduğu daha iyi açıklanabilir.

Grafik olarak gösterilen “sistem bütünü”nü bu amaçla tekrar ele alalım.

Bir toplumu oluşturan çeşitli imkan ve kabiliyetleri (bkz. <http://bit.ly/OUrXs1> 23ncü resim) bir araya getirerek **Çözüm Kabiliyeti** denilen gücü oluşturan şey bir toplumsal beceridir. (büyütmek için <http://bit.ly/1cq5PiT>)

Bu beceri içinde siyaset, bilim, sivil inisiyatifler ve akla gelebilecek diğer toplum dinamikleri bulunmaktadır.

Aynı bileşenleri kullanarak her zaman aynı şeylerin yapılamayacağına en somut örneklerden birisi yemek yapımıdır. Bu örnekteki farklılık aşçılık hüneri ise de, **Çözüm Kabiliyeti**'nin gücü (ya da güçsüzlüğü) ne yazık ki bir "aşçı"nın değil, toplumun çok sayıdaki kurumunun ortak becerisi ya da beceriksizliğidir.

Bu durumda şöyle bir soru ister istemez akla gelir: Toplumumuzun bu ortak becerisini azaltmış (ve halen de azaltmakta bulunan) kök-nedenler nelerdir? Eğer bunlar bilinebilirse, her ölçekteki sorunun ortak elementi durumundaki **Çözüm Kabiliyeti**'nin artırılması mümkün olabilir.

Bu kök-nedenler iki ayrı çalışmada² irdelenmiştir. Bu yazının amaçları açınsından, vurgulanarak belirtilmesi gerekenlerden birisi, toplumumuzun geri kalma nedenlerine, burada kısaca açıklanan ve geri-bildirimler yoluyla beklenmedik sonuçlar üretebilecek olan *sistem yaklaşımı* uyarınca bakılmasıdır.

Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta ise, bu irdelemenin sadece siyasetin, sadece akademik dünyanın, sadece iş yaşamının vd değil, tüm toplum kurumlarının ortak işi olduğudur.

Bütün bu kurumların bu çabaları boyunca kullanacakları temel araç ise nedensel ve kritik düşüncedir. Nedensel düşünce açısından ise şu ilkeler hatırdan çıkarılmamalıdır:

- (1) Her nedenin en az bir nedeni vardır. Buna göre her neden bir sonuç, her sonuç da bir başka sonucun nedendir.
- (2) Bir nedenin ya da sonucun bilinmeyişi, onun var olmadığı anlamına gelmez.
- (3) Fiziki (elle tutulabilir) bir nedenin bulunmayışı, fiziki bir sonucun doğmayacağı anlamına gelmez.
- (4) Bir sonucu ortaya çıkaran bir neden varsa bu, sadece tek nedenli bir adet sonuç olabileceğini değil, bir dizi "ortam hazırlayıcı neden" in var olabileceğini ve tetikleyici bir neden beklediklerini gösterir.
- (5) Nedenler ve sonuçlar geri-bildirimler yoluyla karşılıklı etkileşerek kapalı bir sistem oluştur. Geri-bildirim'in büyüklüğüne göre sistem zayıflar ya da güçlenir.

Sonuç

Toplumumuz, sorunların, doğruların, inançların birbirine karıştığı bir dönem yaşıyor. Gündelik yaşamının sıkıntılarıyla boğuşan çoğu insan, alışkanlıkları nedeniyle bu karmaşaya "kim" gözlükleriyle bakıyor. Kim sebep oluyor, kim kurtarır, kim destek oluyor...

Bu soruların cevapları hemen daima ikiliden seçme olduğu için de toplum çeşitli etnik, siyasi, kültürel doğal çatlakları boyunca ayrışıp kutuplaşıyor. Kitlelerin daha serinkanlı, daha sistem temelli, yargılarından daha bağımsız düşünmesini beklemek gerçekçi

² Titiz, T., Sorunların İntikamı: Çözemeyeni Çözerler, 2011 (<http://bit.ly/1fDTEKC>, <http://bit.ly/1c3So8G>)
Titiz, T. Kısır Döngü Nasıl Kırılabilir? 2014 (Basım halinde)

olamayacağına göre, mesele yine *aydın tavırlı* kişilere (bkz. "aydın tavır" <http://bit.ly/1n5Ujv2>) gelip düğülenmektedir.

Bu kesim, Türkiye'nin Çözüm Kabiliyeti'nin düşük olduğunu, sorunlarını çözemediğini, her sorun çözme girişiminin yeni sorunlar ürettiğini, bunu anlamamakta direndiğini, bu zafiyet ortamının iç ve dış niyet sahiplerince istismar edilmeye uygun olduğunu, bunun bir doğa kanunu kadar olağan kabul edilmesi gerektiğini ve ilk yapılması gerekenin, tabii yandaşlar yerine özgür düşünceli "bireyler" (bkz. "birey" <http://bit.ly/1n5Ujv2>) olabilme yolunda kısa, orta ve uzun vadelere yapılması gerekenler çevresinde hareket etmek gerektiğini kabul etmeleridir.

İradelerini kutuplaşan kesimlerden herhangi birisinin başarısına bağlayanların müstahak olacakları yönetim biçiminin tüm tarih boyunca hep aynı olduğunu ve bunun demokrasi olmayacağını artık görebilmeliyiz. Demokrasi bireylerin rejimidir.

Tınaz Titiz

4 Mart 2014